

Tore Linné Eriksen og de store utviklingsspørsmålene

Kristen Nordhaug
Høgskolen i Oslo og Akershus
Kristen.nordhaug@hioa.no

Keywords:

Tore Linné Eriksen
development research
cross-disciplinarity
poverty
inequality
capitalism
great divide

Abstract

This article reviews some of Tore Linné Eriksen's works within development studies/development research. In a recent introduction to development studies from 2013, he presented development research as a cross-disciplinary social science approach that addresses the grand problems of mankind. Eriksen's own research into these grand problems has concentrated on the causes of national and international inequality and poverty. In 1974 he supported the view of the "underdevelopment school": "Underdevelopment" in Africa and Latin America was the outcome of the inclusion of those continents in a capitalist world economy dominated by Europe. Recent works by Eriksen on the origins of the "great divergence" between Western Europe and economically advanced non-European countries (2010) and on inequality and poverty in the current world (2012) are far more complex and empirically nuanced. Still, in a recent discussion of globalization and global capitalism (2013) he reverts to some of the earlier "underdevelopment arguments" from 1974. The article concludes that there is a tension within Eriksen's works on the role of capitalism in development and underdevelopment. In his programmatic writings, global capitalism is seen as the main cause of inequality and poverty. In his more empirically grounded works, global capitalism is viewed rather as an important part of the bigger picture of inequality and poverty.

Innledning

Utviklingsforskning omhandler problemer i verdens fattige regioner og land, utviklingsstudier formidler forskningsresultatene. Hedersbetegnelsen tverrfaglighet brukes flittig, men det er usikkert hvor tverrfaglig utviklingsforskningen egentlig er. De store, klassiske tverrfaglige teoriene som presenteres for begynnerstudenter på utviklingsstudier er sjelden i bruk. Teorier og metoder innen utviklingsforskning er ofte styrt av samfunnsvitenskapelige enkeltfag. Det er ikke nødvendigvis noe galt i dette. Spesialisering er nødvendig for å drive seriøs forskning og tverrfaglighet forutsetter ofte et sikkert, enkeltfaglig fundament. Men om spesialisering og faglige fordypning ikke balanseres med store, overgripende spørsmål på tvers av vanlige disiplinskiller er det fare for at utviklingsforskningen fragmenteres.

Tore har alltid stilt store, tverrfaglig spørsmål omkring utvikling, ofte i populær form i lærebøker, på nettsider for u-landsinteresserte eller i bokutgivelser fra aktivistorganisasjoner. I 1974 lanserte han avhengighetsteorien for et norsk publikum i antologien *Underutvikling*. I 2013 var han medredaktør på en antologi med den motsatte tittelen *Utvikling: En innføring i utviklingsstudier* (heretter *Utvikling*). I innledningen til *Utvikling* presenterer han utviklingsstudier som en disiplin som tar for seg de store problemene menneskeheten står overfor (Eriksen, 2013a). Tores egen forskning rundt disse "store problemene" har de seinere årene i stor grad vært rettet mot sosial og økonomisk ulikhet. I *Fattig og rik i samme verden* fra 2012 gjennomgår han forskning omkring fattigdom og ulikhet (Eriksen, 2012). Et viktig tema i *Globalhistorie 1750-1900* fra 2010 er framveksten av det store utviklingsgapet mellom "Nord" og "Sør" (Eriksen, 2010). I et kapittel i *Utvikling* behandles nåtidige globaliseringsprosesser og globaliseringsdebatter med særlig vekt på globaliseringens innvirkning på ulikhet (Eriksen, 2013b). I det følgende skal jeg gjennomgå disse arbeidene med særlig vekt på Tores drøfting av kapitalismens innvirkning på fattigdom og ulikhet.

En tverrfaglig tilnærming til menneskehetens store problemer

I 1974 skrev Tore disse ordene i innledningen til *Underutvikling*:

[F]orståelsen av underutviklingens årsaker og mekanismer må søkes gjennom en tverrfaglig tilnærming, dvs. at den borgerlige vitenskaps snevre rammer må sprenges. Det er altså ikke tilstrekkelig at det i denne boka opptreer historikere, økonomer, sosiologer, sosialantropologer og økonomiske historikere side om side. Det er ingen garanti for 'tverrfaglighet'. Det avgjørende er at hvert eneste bidrag må være skrevet ut fra en metode som ser de historiske, økonomiske og sosiale prosesser i sammenheng, ganske enkelt fordi de henger sammen. (Eriksen, 1974, s. 11)

Det er ikke lenger comme-il-faut å kalle enkeltfag "borgerlige", men Tore er fortsatt opptatt av tverrfaglighet. Han er blitt inspirert av UNESCOs *World Social Science Report 2010* (UNESCO 2010), der det ble hevdet at de samfunnsvitenskapelige fagdisiplinene hadde begrenset kapasitet til å ta opp menneskehetens store problemer. Rapportens forfattere tok derfor til orde for en tverrfaglig, problemorientert samfunnsvitenskap. Disse argumentene følges opp av Tore i innledningskapitlet i *Utvikling*. Her argumenterer han for at utviklingsstudier nettopp er en tverrfaglig samfunnsvitenskap som behandler menneskehetens store problemer, deriblant økonomisk og sosial ulikhet, massesult, økonomisk krise og miljøtrusler. Men han ser også for seg at utviklingsstudier kan forsvinne. Han avslutter kapitlet med disse ordene: "[D]agens sosiale, økonomiske og

miljømessige problemer går på tvers av det gamle Nord-Sør-s skillet. Kanskje betyr dette at utviklingsstudier rett og slett vil bli avløst av en global samfunnsvitenskap?" (Eriksen, 2013a, s. 34).

Tore er opptatt av at en slik global samfunnsvitenskap må kunne knytte de store problemene den studerer til bakenforliggende strukturer og underlegge disse strukturene en etisk vurdering. I *Fattig og rik i samme verden* viser han til filosofen Thomas Pogge som har drøftet globale, etiske spørsmål vedrørende fattigdom og ulikhet. For Pogge er etikk ikke begrenset til vurdering av individer og deres handlinger. Også overordnede, upersonlige maktstrukturer, som reglene til Verdens Handelsorganisasjon må vurderes etisk. Pogge anklager WTO for å være årsak til store internasjonale fattigdomsproblemer. De rike medlemsstatene i WTO tvinger fattige land til sterkere handelsliberaliseringer enn rike land, noe som rammer de fattige landenes hjemmeproduksjon.

Videre fører WTOs regelverk om patentrettigheter ifølge Pogge til at fattige nektes tilgang til billige medisinske kopipreparater. Slike maktstrukturer bør ikke bare vurderes ut fra deres resultater, for eksempel fattigdomsreduksjon, men også ut fra deres ubrukte potensialer. For WTOs del innebærer dette at inntekt og helse for verdens fattige kan bedres vesentlig med et handelsregime som gir rausere handelsvilkår for fattige land og unntak for kopipreparater (Pogge, 2008, s. 18-23). På samme vis er en milliard kronisk underernærte mennesker i dagens verden en moralsk falitt for Pogge, selv om deres andel av jordas befolkning er lavere enn tidligere. Nå finnes det nemlig ressurser til å sikre tilstrekkelig ernæring for de fleste av dem (Eriksen, 2012, s. 13-14).

Underutvikling i en kapitalistisk verdensøkonomi

For Tore er den globale kapitalismen en grunnleggende underliggende struktur som opprettholder unødvendige fattigdoms- og ulikhetsproblemer. Dette standpunktet har han hatt lenge. Antologien *Underutvikling* besto hovedsakelig av oversatte bidrag om Afrika og Latin-Amerika fra den "nymarxistiske avhengighetsskolen". Det var liten tvil om at Tore støttet hovedpunktene i denne retningen, som han sammenfattet i innledningskapitlet. Her skrev han: "Afrika og Latin-Amerika er blitt aktivt underutviklet, i første rekke gjennom innordningen i en kapitalistisk verdensøkonomi" (Eriksen, 1974, s. 11).

Underutviklingen antok form av et forhold mellom "metropol" og "satellitt", eller "sentrum" og "periferi" som "stadig skaper mer utvikling i den ene pol og mer underutvikling i den andre" (Eriksen, 1974, s. 12). Denne polariseringen skyldtes delvis at det gjennom internasjonal handel ble overført et overskudd fra satellitter som fungerte som råvareleverandører for de industrialiserte landene, og delvis at ytre imperialistisk dominans skapte indre makt- og klasseforhold som opprettholdt underutviklingen (Eriksen, 1974, s. 13-14).

Slike sterke versjoner av avhengighetsteori ble hardt kritisert i de kommende årene. Avhengighetsteorien ble blant annet kritisert for å redusere stater og klasser i "periferien" til reflekser av de internasjonale maktforholdene. I følge en marxistisk kritikk fremmet av Robert Brenner ble økonomiske utviklingsforskjeller bedre forklart ut fra lokale eiendomsforhold og styrkeforhold mellom klasser enn posisjon i verdensøkonomien. Internasjonale utviklingsforskjeller skyldtes ujevn kapitalistisk utvikling, der dynamiske kapitalistiske klasse- og eiendomsforhold i større grad ble utviklet i noen land og regioner enn i andre. Det første kapitalistiske gjennombruddet kom i Englands jordbruk i det 16. og 17. århundret (Brenner, 1977).

Det vokste også fram "statssentrerte forklaringer" som alternativ til avhengighetsteori. For eksempel hevdet Alice Amsden at Taiwans koloniale fortid og sterke integrasjon i den kapitalistiske verdensøkonomien kombinert med rask industrialisering, høy økonomisk vekst og jevn inntektsfordeling motsa avhengighetsteoriens prognoser. Hun knyttet denne utviklingen til en sterk og intervensjonistisk stat (Amsden, 1979). Andre statssentrerte forklaringer framhevet seinere statens rolle i "tidligutvikleren" England/Storbritannia. Presset av høye militærutgifter økte denne staten sin beskatning. Den førte en aktiv, merkantilistisk politikk og utviklet institusjonalisert samarbeid med kapitaleiere (Weiss & Hobson, 1995).

Tore var i liten grad involvert i disse debattene om alternativer til avhengighetsteori. Imidlertid var både klasse- og eiendomsforhold og staters karakter viktige for den analysen han seinere utviklet av framveksten av den store kløften i rikdom og levevilkår mellom Nord og Sør i løpet av det 19. århundret.

Den store kløften

Tores *Globalhistorie* fra 2010 omhandler perioden 1750–1900. Et viktig spørsmål her er hvorfor Europa anført av Storbritannia i løpet av det 19. århundret ble så mye rikere enn resten av verden. Debatten om dette har blitt fremmet av den såkalte Californiaskolen¹ som har kritisert framstillinger av langvarig europeisk økonomisk overlegenhet overfor resten av verden. Representanter fra Californiaskolen hevdet at "den store kløften" i økonomi og leveforhold ("the great divergence") mellom Europa og den øvrige verden først oppsto med den industrielle revolusjonen i England fra slutten av det 18. århundret. De spør hvorfor den industrielle kapitalismen oppsto i Europa, fortrinnsvis England, og ikke i økonomisk avanserte ikke-europeiske områder som India og Kina.

Det kanskje mest kjente arbeidet fra Californiaskolen er Kenneth Pomerantz' *The Great Divergence*. Her sammenliknes økonomisk utvikling i England og det nedre Yangtzedeltaet rundt Shanghai, de mest økonomisk framskredne områdene i Kina og Europa i det 18. århundret. I følge Pomerantz startet den industrielle revolusjonen i England og ikke i nedre Yangtze fordi England hadde tilgang på fossil energi i form av lett tilgjengelig steinkull samt "skyggearealer" fra sine kolonier. Koloniene forsynte industrien med råvarer (særlig bomull) og industriarbeidsstyrken med kaloririke matvarer (sukker fra Karibia inntatt med te fra Kina/India). Dessuten fungerte koloniene som avsetningsmarkeder for britisk industriproduksjon (Pomerantz, 2000).² Tore trekker på deler av denne argumentasjonen, men han er kritisk til at Pomerantz ikke systematisk behandler forskjeller i kapitalistisk utvikling i de to landene.³

I Tores framstilling utviklet Storbritannia før den industrielle revolusjonen et kapitalistisk jordbruk med stor konsentrasjon av jordegods og en voksende eiendomsløs landarbeiderklasse. Utskiftingslover (Enclosure Acts) sikret godseiere privat eiendom over tidligere allmenninger og konsoliderte spredte jordteiger i sammenhengende jordstykker. Småbønder mistet tilgang på jorda, jordeiendommen ble stadig mer konsentrert til en liten godseierklasse, mens en velstående bondemiddelklasse av forpaktere leide store jordstykker fra godseierne og dyrket jorda med lønnet arbeid fra en voksende gruppe av jordløse landarbeidere. Konkurransen mellom forpakterne fremmet investeringer i forbedrede

1 Denne fellesbetegnelsen viser til at mange av disse historikerne har vært tilknyttet University of California. Sentrale navn er Kenneth Pomerantz, Roy Bin Wong, Jack Goldstone, Jack Goody, Robert Marks og den tidligere avhengighetsteoretikeren Andre Gunder Frank.

2 Pomerantz har seinere modifisert sine argumenter, blant annet ved å trekke inn forskjeller i vitenskap og teknologi mellom England og Kina i sterkere grad.

3 Tore trekker her særlig på arbeidet av Peer Vries, blant annet Vries (2003).

driftsmetoder. Økt produktivitet i jordbruket la grunnlag for næringsvirksomhet i byer som vokste gjennom arbeidsmigrasjon fra landsbygda. Til forskjell fra dette var det store flertallet bønder i Kina selveiere, eller leilendinger med sikker, kontraktfestet tilgang til jord. Proletariseringen var begrenset. Kulturelle sanksjoner mot kvinnearbeid utenfor hjemmet begrenset også omfanget av lønnsarbeid. Kina opplevde ikke kapitalistisk jordbruk med proletarisering, lønnsarbeid, urbanisering og en voksende industriell arbeidsstyrke (Eriksen, 2010, s. 33–34, 401–402).

Tore betegner Storbritannia som en fiskal-militær stat som før den industrielle revolusjonen beskattet sin befolkning hardere enn noen annen stat. Den overveiende delen av statsinntektene ble brukt på militærbudsjettet og betjening av statsgjeld som var blitt tatt opp for militære formål. Storbritannia var en marinemakt med tette forbindelser mellom marine og handelsflåte. Navigasjonslover sikret at varer produsert i britiske kolonier ble transportert med britiske skip via Storbritannia. Dette støttet britisk handels- og finanskapital samt skipsbygging, mens hjemlig industriproduksjon ble beskyttet av høye toll. Trekanthandel med Vest-Afrika og det amerikanske kontinentet sikret britisk tekstilindustri tilgang til bomull produsert av slaver (Eriksen, 2010, s. 35–39, 41–43).

Det kinesiske imperiet erobret nye områder i Sentral-Asia i det 17. og 18. århundret. Til forskjell fra britisk kolonisering var dette ikke drevet av jakt på råvarer og markeder. Det var liten forbindelse mellom statsmakt og kapitalinteresser. Statsinntektene var langt lavere i Kina enn i Storbritannia. Beskatning av landbruket ble begrenset av hensyn til den sosiale stabiliteten. Staten skaffet seg også inntekter gjennom beskatning av utenrikshandel og monopol på salthandel. Imperiet bygde opp kornlagre til nødhjelp og for å stabilisere kornpriser. Utover disse tiltakene grep det i liten grad inn i markedet med reguleringer eller beskatning. Det førte ikke noen merkantilistisk politikk for å støtte sine kapitalister, slik den britiske staten gjorde (Eriksen, 2010, s. 395, 398, 399).

Hos Tore blir da framveksten av kløften mellom Storbritannia og Kina langt på vei forklart med at Storbritannia til forskjell fra Kina fikk en kapitalistisk utvikling med tette allianser mellom stats- og kapitalmakt. Dette minner om Brenners marxistiske kritikk av avhengighetsskolen, særlig i analysen av landbruk i de to landene. Tore framhever også statens rolle i framveksten av britisk kapitalisme i samsvar med Weiss & Hobson. I tillegg viser han til kyst- og elvesystemer, plassering av kull-leier og kulturelle forhold for å forklare den store kløften. Han har ikke gitt opp avhengighetsskolen helt. Han argumenterer for at den industrielle revolusjonen ga opphav til en kapitalistisk verdensøkonomi med en ulik arbeidsdeling i det 19. århundret. Kolonialisme og imperialisme bidro til å presse periferien inn i denne arbeidsdelingen. Vest-Europa med Storbritannia i spissen ble spesialisert i industri, teknologisk utvikling, transport og finans. Gjennom kolonisering samt påtvingen eller frivillig frihandel ble den øvrige verden spesialisert i å levere billige råvarer og arbeidskraft (Eriksen, 2010, s. 189–190).

Det kan innvendes at Tore ikke drøfter hvorfor spesialiserte leverandører av råvarer i Norden, Oceania og Nord-Amerika lyktes i å utvikle industri gjennom ringvirkninger fra opprinnelig mat- og råvareeksport (Senghaas 1985).⁴ Det er også mulig at han i for stor grad vektlegger fordriving av småbønder fra jorda som årsak til proletariseringen i britisk landbruk. Hans egen kilde, Ellen Meiksins Wood, framhever i større grad at proletariseringen ble drevet av økonomisk konkurranse mellom forpaktere som var blitt fullt avhengig av markedet for sin tilgang til jord, arbeidskraft og egen subsistens. Noen av disse ble kapitalistiske entreprenører, andre ble proletarisert (Wood, 2002, s. 100–105). Uansett har

4 Tore nevner at USA var et unntak fra arbeidsdelingen mellom Nord og Sør. Dets eksport var dominert av råvarer, særlig bomull fra sørstatene. I nordstatene skjedde det derimot en rivende industriutvikling. Ved slutten av århundret var USA verdens største industrimakt.

Tore i *Globalhistorie* bevegde seg fra sitt opprinnelige avhengighetsteoretiske ståsted og utviklet en kompleks, syntetiserende forklaring av framveksten av den store kløften i det 19. århundret.

Nåtidig global kapitalisme

Et av Tores kapitler i *Utvikling* har tittelen "Globalisering, global kapitalisme eller globalt apartheid?" (Eriksen, 2013b).⁵ Her behandler han maktforhold i nåtidens kapitalistiske verdensøkonomi, og han kritiserer framstillinger av globaliseringen som en uavvendelig og positiv prosess. I disse framstillingene hevdes det gjerne at den teknologiske utviklingen innen kommunikasjon og transport de siste tiårene har endret markedsforhold og fremmet økonomisk transnasjonalisering med stadig større strømmer av varer, tjenester og penger og mennesker på tvers av landegrensene. Verden er blitt liten og grenseløs og politiske myndigheter er ute av stand til å kontrollere den transnasjonale økonomien. Samtidig skaper globaliseringen muligheter for en gunstig utvikling – ikke minst for fattige land – om de tilpasser seg globaliseringen gjennom økonomisk liberalisering.

Tore anfører en rekke "globaliserings-skeptiske" argumenter mot dette: Globaliseringen er både eldre og av mindre omfang enn det som hevdes. Handel og utlandsinvesteringer går i større grad regionalt innen Europa, Nord-Amerika og Øst-Asia enn globalt mellom kontinenter. Utbredelsen av flernasjonale selskaper og internasjonal finanskapital skyldes aktiv statlig støtte, heller enn uavvendelig teknologisk utvikling. Staten har fortsatt en sterk rolle i høyvekstlandene Kina og India til tross for globalisering og markedsliberalisering.

Tore kritiserer optimistene for å skjønne den globale kapitalismens dominans og maktforhold. Han betrakter globaliseringen som et politisk prosjekt drevet av mektige stater og selskaper. Thatcher- og Reagan-revolusjonene ga startskuddet i Nord, gjeldskrise og strukturtilpasninger administrert av IMF og Verdensbanken var merkebegivenheter i Sør. Stater og flernasjonale selskaper i Nord spilte en ledende rolle da det i 1994 ble avtalt å opprette en ny Verdens Handelsorganisasjon (WTO), mens politisk avregulering av finanssektor og kapitalbevegelser har skapt en internasjonal "kasinokapitalisme" med hyppige finanskriser. Globaliseringen fjerner ikke skillene mellom Nord og Sør. Den økonomiske transnasjonaliseringen drives av storselskaper med hovedkvarterer i Nord-Amerika, Europa og Japan (Eriksen, 2013b, s. 63–75).

Kapitlet avsluttes med en sammenlikning av den skeive fordelingen mellom hvite og svarte i Sør-Afrika under apartheidstyret og mellom fattige og rike i dagens verden. Den nåværende globaliserte kapitalismen er like ekskluderende, og skaper en like skeiv fordeling av inntekt og formue som apartheidssystemet i Sør-Afrika. På noen områder, som levealder, er forskjellene enda verre. De to systemene har felles opphav i "europeisk ekspansjon, slavehandel, kolonisering, erobring av jord og storselskapers rovdrift på mennesker og naturressurser", og både apartheid og europeisk imperialisme var tuftet på dypt rasistiske ideologier. "Apartheid ... var forankret i brutal militærmakt som ble satt inn både overfor landets egen befolkning og en rekke naboland. På samme måte kan heller ikke dagens globale maktforhold tenkes uavhengig av militære ressurser" (Eriksen, 2013b, s. 82–83).

Denne parallellføringen er retorisk slagkraftig, men også problematisk. Mens *Globalhistorie* anførte en rekke årsaker til "the great divergence", blir den globaliserte kapitalismen her den prinsipielle årsaken til kløften mellom fattig og rik. Den framstilles som et enhetlig system der rasistisk ideologi, imperialisme og militærmakt er integrerte støttefunksjoner. En slik argumentasjon blir altfor funksjonalistisk.

5 Tidligere versjoner i Eriksen (2006a, b).

Fattigdom, ulikhet og kapitalisme i India og Kina

Et spørsmål som har kommet opp i de seinere årene er om "the great divergence" kjører i revers ved at land i Sør knapper inn på Nord's forsprang. India og Kina med om lag 35 prosent av jordas befolkning trekkes særlig fram her. Tore er skeptisk. Han viser til at USAs industriproduksjon i 2010 fortsatt var høyere enn den samlede industriproduksjonen til India og Kina, selv om de tilsammen hadde åtte ganger flere innbyggere enn USA. Økologiske barrierer og økonomisk ulikhet vil sannsynligvis også bremse veksten deres (Eriksen, 2013b, s. 67). Om India og Kina ikke er i ferd med å innhente Nord, har de stor betydning for internasjonal fattigdom og fordeling. I følge Verdensbanken skyldes nedgangen i andelen av fattige i verden de seinere tiårene utviklingen i disse to landene. Denne fattigdomsreduksjonen har kommet etter de store markedsøkonomiske reformene i India og Kina. Betyr det at kapitalistisk utvikling (eventuelt en utvikling mot kapitalisme for Kinas del) er i ferd med å løfte store deler av Sør ut av fattigdom?

I *Fattig og rik i samme verden* trekker Tore fram en rekke svakheter ved Verdensbankens data og definisjoner og viser til alternative beregninger som gir høyere fattigdom i India og Kina. Også Verdensbankens egne data viser en reduksjon i andel, men stigning i antall fattige i India i høyvekstperioden etter markedsreformene. Alternative beregninger tyder sågar på at andelen fattige har økt, særlig på landsbygda (Eriksen, 2012, s. 39, 45).

Kina har lyktes bedre med fattigdomsreduksjon enn India, selv om dataene også her er omstridte. Indias markedsreformer i 1991 hadde i første rekke innvirkning i byene innen IKT og avansert tjenesteyting. Dette skapte få jobber for lavere klasser. Til forskjell fra dette ble Kinas markedsreformer innledet med at kollektivbrukenes jord ble jevnt fordelt til familiehushold rundt 1980. Familiene fikk bruksrett, men ikke privat eiendomsrett til jorda, statlig prispolitikk diskriminerte jordbruket i mindre grad enn før og bøndene fikk større frihet til å bestemme hva de ville dyrke. Det var svært få jordløse på landsbygda i Kina, mens flertallet på landsbygda i India ikke hadde adgang til jord, eller hadde for små jordlapper til å kunne leve av jorda. Videre fikk Kina, til forskjell fra India, en sterk offentlig drevet arbeidsintensiv industrivekst på landsbygda i den første perioden av markedsreformene. Det sikret sysselsetting utenfor jordbruket og høynet bondehusholdningenes inntekter. Disse reformene på landsbygda i første halvdel av 1980-åra reduserte antall fattige og inntektsforskjeller mellom by og land. Tore framhever at denne utviklingen kom før Kina ble innlemmet i den globale kapitalismen, blant annet var Kinas eksport lav i 1980-årene (Eriksen, 2012, s. 46-47, 87).

Tore drøfter dessuten årsaker til den sterke økningen i økonomisk ulikhet i Kina, som har en av Asias skeiveste inntektsfordelinger. Ulikhetene tiltok fra slutten av 1980-årene og utover i 1990-årene. Det gikk sammen med et skifte av politikk. Myndighetene satset på eksportorientert industri, fortrinnsvis i storbyene langs kysten og Kina ble åpnet for utenlandske investeringer. Prispolitikken overfor jordbruket ble mindre gunstig etter midten av 1980-årene, mens jordbruk og landsbygd ble neglisjert. Utover i 1990-årene var det stor arbeidsmigrasjon fra landsbygd og fra fattige, indre områder av Kina til industrisentrene ved kysten. Arbeidsmigrantene ble diskriminert gjennom det såkalte *hukou*-systemet fra Mao-perioden, et slags pass-system som reserverte velferdstjenester og offentlige ansettelse til fastboende i byene. Byene vokste med migrasjonen og store mengder jord ble konfiskert fra bønder i jordbruksområder nær byene. Stor etterspørsel etter tomter i byene og spekulasjon skapte eiendomsbobler.

I 1990-årene ble livstidsansettelser i statseide selskaper fjernet og en rekke arbeidere ble sagt opp. Mange ulønnsomme kollektive bedrifter og statseide bedrifter ble privatisert. Økt arbeidsløshet sammen med myndighetenes undertrykking av uavhengige fagbevegelser bidro til å holde arbeidslønninger lave. Med privatiseringene vokste det fram en privat kapitalistklasse. Mange av disse nye kapitalistene hadde bakgrunn fra stat eller kommunistparti, forbindelsene mellom partistat og kapital var tette og ofte korruperte. Kinas storkapitalister samarbeidet med utenlandske investorer og inngikk i en "transnasjonal kapitalistklasse". Inntektsulikheter vokste mellom by og land, provinser, kyst og innland og klasser (Eriksen, 2012, s. 85–89).

I Tores framstilling vokste ulikhetene i Kina med utviklingen av hjemlige kapitalistiske klasseforhold, etableringen av tette forbindelser mellom kapitaleiere og stat og Kinas innlemming i den kapitalistiske verdensøkonomien. Imidlertid viser han også kort til at jordbruk og landsbygd i den foregående Mao-perioden var blitt tynt for et økonomisk overskudd som ble overført til industri og byer, og at ulike velferds- og jobbmuligheter ut fra registrert *hukou* var en arv fra samme periode (Eriksen, 2012, s. 85, 86). Dette kunne med fordel ha vært utdypet.

Mao-periodens politikk bidro til god helse og grunnutdanning i Kina, men skapte store forskjeller i inntekt og velferd mellom by og land som ble opprettholdt med flytteforbud. Med markedsreformene ble flytteforbudet gradvis avvirket, men *hukou*-systemet vedvarte. Dets diskriminering forsterket nye typer ulikheter som ble fremmet av kapitalistisk utvikling. Maoistisk arvegods forsterket ulikheter som fulgte med Kinas innlemming i en kapitalistisk verdensøkonomi og dets hjemlige kapitalistiske utvikling.

Avsluttende betraktninger

Tore behandler store utviklingsspørsmål om fattigdom, ulikhet og kapitalisme. Han evner å samle inn og systematisere et enormt materiale og sammenfatter det i lettfattelig form uten faglig jåleri. Jeg er imponert over måten han gjør dette på i *Globalhistorie 1750-1900* og *Fattig og rik i samme verden*. Tore er både forsker og venstrepolitisk tredjeverdensaktivist. Han skifter mellom komplekse, empiriske analyser og mer programmatiske skrifter. Han sørger for å ha fakta i orden, uansett hvilken rolle han inntar. Hos aktivisten Tore er det fortrinnsvis den globale kapitalismen som brukes som forklaringsramme. Det går på bekostning av nyanser og komplekse årsaksforklaringer som ellers er et varemerke.

Kapitalisme på nasjonalt eller internasjonalt nivå bør alltid trekkes inn i analyser av menneskehetens store problemer. Kapitalismen er basert på utbytting, ujevn utvikling og regelrett plyndring og fremmer ulikhet og relativ fattigdom. Hvorvidt den også er ansvarlig for absolutt fattigdom er mer usikkert. Med Thomas Pogge kan vi heller si at kapitalismens maktforhold gjør at dens materielle potensialer til å løse fattigdomsproblemene ikke blir innfridd.

Kapitalismen preges gjennom møter med motkrefter, som fagforeninger, den virker sammen med tidligere ikke-kapitalistiske institusjoner, som Kinas *hukou*-system, den påvirkes av ideologier som nedarvet rasisme samt av maktforhold i og mellom stater. Det finnes ingen "rein", uformidlet nasjonal eller global kapitalisme.

Referanser

Eriksen, Tore Linné

- 1974 Introduksjon: Underutviklingen har en historie. I T. L. Eriksen (Red.). *Underutvikling. En antologi om u-land og underutvikling i historisk perspektiv* (s. 9-15). Oslo: Gyldendal.
- 2006a Global økonomisk apartheid? Ti spørsmål om globaliseringen. I M. E. Mardsdal (Red.). *Økonomisk apartheid. Nyliberalismens verdensordning* (s. 21-63). Oslo: Attac Norge.
- 2006b Globalisation: Myth, Miracle, Monster. I D. Banik (Red.). *Poverty, Politics and Development: Interdisciplinary Perspectives* (s. 104-133). Bergen: Fagbokforlaget.
- 2010 *Globalhistorie 1750-1900: En Sammenvevd og delt verden*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- 2012 *Fattig og rik i samme verden*. Oslo: FN-sambandet.
http://www.rorg.no/Ressursguider/Fattigdom_og_ulikhet/index.html
- 2013a Hva er utviklingsstudier? I T. L. Eriksen & K. B. Feldberg (Red.). *Utvikling: En innføring i utviklingsstudier* (s. 11-35). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- 2013b Globalisering, global kapitalisme eller globalt apartheid? I T. L. Eriksen og K. B. Feldberg (Red.). *Utvikling: En innføring i utviklingsstudier* (s. 61-84). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Andre referanser

- Amsden, A. H. (1979). Taiwan's Economic History: A Case of Etatisme and a Challenge to Dependency Theory. *Modern China*, 5(3), 341-380.
<http://dx.doi.org/10.1177/009770047900500304>
- Brenner, R. (1977). The Origins of Capitalist Development: a Critique of Neo-Smithian Marxism. *New Left Review*, 104, 25-92.
- Pogge, T. (2008). *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Second Edition. Cambridge, UK: Polity Press.
- Pomeranz, K. (2000). *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Senghaas, D. (1985). *The European Experience: A historical critique of development theory*. Leamington Spa.: Berg Publishers.
- UNESCO (2011). *World Social Science Report 2010. Knowledge Divides*. Paris: United Nations Educational, Scientific and cultural Organization/International Social Science Council.

- Vries, P. (2003). *Via Peking back to Manchester. Britain, the industrial revolution, and China*. Leiden: Leiden University.
- Weiss, L. & Hobson, J. M. (1995). *States and Economic Development: A Comparative Historical Analysis*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Wood, E. M. (2002). *The Origin of Capitalism: A Longer View*. London/New York: Verso Press